

znanstvenikov in državnikov in državnih, da bi mogli tako učenci primerjati poljudno-znanstveni, znanstveni in beletristični slog in da bi se navadili tudi na branje takih del, ki jih deloma upošteva že sedanje Berilo. Seveda so mnenja deljena, češ da taki »omnibusi« niso primerni, ampak naj berilo za pouk slovenskega jezika zajema samo snov iz leposlovja, medtem ko so spet nekateri mnenja, da jezikovno vzgledni članki iz drugih področij nikakor ne bi kvarili estetske harmoničnosti take čitanke, ampak bi jo le dopolnili.

Naj bi torej ta člančič izzval bolj poklicane, da kritično obdelajo, upoštevajoč vse jezikovne, tehnične, estetske, vzgojne, izobraževalne, dušeslovne, mentalno higienске idr. momente, bodisi to Berilo in vse druge naše šolske knjige za slovenski in srbsko-hrvatski ter makedonski jezik (jezikovno tudi za druge predmete). To bi na eni strani vzpodbujalo šolnike in strokovnjake k sestavljanju neoporečnih učnih knjig, na drugi strani pa bi vse poučujoče prisililo k temeljitejšemu izvednotenju naših šolskih beril, ki ne smejo biti le priročniki za testiranje sposobnosti v branju, za iskanje primerov za stavčne in besedne analize, za govorne in spisne vaje, kar je seve potrebno, ali celo za oddih, ampak bogata zakladnica za mnogostransko in poglobljeno obdelavo. Predvsem pa naj sprednja izvajanja dajo nekaj blagohotnih vzpodbud za izpopolnjeno izdajo Beril za drugostopenjske poklicne šole.

Alfonz Kopriva

Zapiski

IZ KAMNA KRUH

(O zadnjem predavanju Ivana Cankarja 1. junija 1918. leta)

Šlo je h koncu četrto leto prve svetovne vojne. V izmučeni Ljubljani se je kot povsod nakopičilo nezadovoljstvo z vojsko in Avstrijo. Vse je pričakovalo skorajšnjih sprememb, predvsem pa konca neštetim žrtvam na fronti in lakoti v zaledju. Skratka, stanje je bilo izredno zaostreno, približeval se je veliki polom starega reda.

V tej dobi, 1. junija 1918. leta, je imel Ivan Cankar predavanje z naslovom »Slovenska kultura, vojna in delavstvo«. Priredilo ga je ljubljansko kulturno društvo »Svoboda« in vabilo svoje člane nanj. Socialnodemokratski dnevnik »Naprej« je nekaj dni zaporedoma opozarjal svoje bralce, da pridejo na pisateljev večer.

Predavanje je bilo v Mestnem domu. Dvorano so napolnili številni poslušalci, med katerimi so prevladovali preprosti ljudje, ljudje dela.

Tudi mene je potegnilo na predavanje. Ni še bilo leto, odkar sem iz rudarskega Zagorja prišel študirat v Ljubljano; obiskoval sem drugi razred realke, vnikal v mestno življenje, žejno iskal, podobno vsem, izhoda iz tedanje neznosnosti. Seveda sem hotel videti Ivana Cankarja, ki ga je mladina tedaj strastno brala, saj dotlej nisem imel priložnosti videti, kako izgleda pisatelj, okrog katerega se je vnelo toliko sporov.

Moram pripomniti, da sem že v osnovni šoli bral Cankarja, kar gre zahvaliti »Družinskemu koledarju« za leto 1913, ki ga je izdala slovenska socialnodemokratska stranka. V tem koledarju — pravzaprav pa izredno pestrem in simpatičnem zborniku, ki je priobčil najraznovrstnejše čtivo z ilustracijami, od političnega pregleda domačih in mednarodnih dogodkov do poljudnih informacij, zgodovinskih črtic ter leposlovnih prispevkov — je Ivan Cankar objavil zgodbo »Šopek cvetic«, ki opisuje revščino dunajskega predmestja, in satiro na domače politične razmere »Od Vrhnike do Borovnice«. Ker smo se domá naročili na ta koledar, smo ga brali in pogosto pregledovali zaradi zanimivosti v njem in mikavnosti. Cenzura je v političnem obzoru črtala cele odstavke, zato so bili ti odstavki kar s škarjami izrezani iz koledarjevih strani, ki so z luknjami zijale v nas, takratne bralce. Ni čuda, da smo prav vrstice okrog teh lukenj še posebej pazljivo brali. In tam, na primer, je bilo: »Kakor povsod bo tudi v Rusiji edinole socializem izvršil kulturni in materialni preporod.« Tako so pisali leta 1913!

Na odru sem torej videl — prvič in zadnjič — Ivana Cankarja, čigar črtica »Šopek cvetic« me je močno prevzela, a satira »Od Vrhnike do Borovnice« spravila v razposajeno voljo — verjetno mi je tudi budila kritičnost do tedanje slovenske politike. Pisatelj je bil videti utrujen, izčrpan. Govoril je tiho, pa smo ga v tišini vsi slišali. Ko je končal predavanje, so mu stavili vprašanja. Odgovarjal je nanje. Zadnje vprašanje, ki

se ga seveda ne spominjam, ga je moralo navdahniti na vizije bodočnosti, na neznanski razvoj človeštva in njegove ustvarjalnosti, kajti končal je odgovor z besedami: »Iz kamna kruh!« S tem je bilo večera konec. In te besede sem ponavljal, ko smo drenjajoč se zapuščali dvorano, vtisnile so se mi v spomin tako močno, da jih nisem pozabil. Mar res iz kamna kruh? Kakšne perspektive!

Zaman sem kasneje iskal v časopisju poročila o tem predavanju, zlasti o Cankarjevih odgovorih na vprašanja poslušalcev. »Slovenski Narod« in »Slovenec«, vodilna lista obeh takratnih slovenskih meščanskih strank, liberalne in klerikalne, sta molče šla preko Cankarjevega predavanja, le socialnodemokratski »Naprej« je priobčil vsebino predavanja, nič pa ni omenil Cankarjevih odgovorov, verjetno zaradi cenzure. Morda je kaj o tem v policijskih arhivih, doslej neraziskanih?

V besedilu, objavljenem v »Napreju«, sicer beremo: »Kajti znano je, da iz kamna ne raste pšenica.« Toda s pogumnim pogledom v nadaljnji razvoj, je pisatelj razodel toliko vere v napredek človeštva, v dvig znanosti in tehnike, da si je lahko pričaral v alegorični podobi tisto bodočnost, ko si bo svoboden človek vse bolj podprejal prirodo in od nje jemal vedno več za svoje blagostanje: »Iz kamna kruh!«

V predavanju je Ivan Cankar, kakor že večkrat prej, vezal bodočnost slovenskega naroda na delavstvo. Potem ko je govoril o nalogah inteligence, je ponovil izrek: »Na meni, na mojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca!«

Takoj nato je dodal: »Če naša inteligenca te svoje svete in nujne dolžnosti ne izpolni kmalu in korenito, potem ne zasluži, da se imenuje inteligenca in posebej še slovenska!«

Ali je bil slučajen ta dodatek? Ne, nikakor. V njem je čutiti polemično ost zoper tendence, ki pisatelju niso bile po volji. Takšne tendence je izražal leta 1918 Albin Prepeluh-Abditus v svoji knjigi »Problemi malega naroda«. Prepeluh vprašuje v zaključnem poglavju (str. 42), »kdo bi bil poklican, da zreši naše narodne probleme«, »kdo in kje je naš Mozes, ki nas povede preko razburkanega morja« in daje naslednji odgovor: »... kulturni delavci so poklicani, da izvrše delo osvoboditve«, »Slovenski kulturni delavci, vaš dan je napočil. ... Vi prevzemite vodstvo ...« Tej konceptiji osvoboditve ljudstva — pod vodstvom inteligence! — nasprotuje Ivan Cankar z globoko utemeljeno idejo o vodilni vlogi delavskega razreda v vsesplošnem narodnem gibanju »po nečem višjem, po svetlobi, dobroti, lepoti«.

Tako je Ivan Cankar popravljajl tedaj oficialnega teoretika slovenske socialne demokracije Albina Prepeluha, ki je bil daleč od revolucionarnih rešitev v izrecno revolucionarni dobi.

V tistih časih »nasilja, ponižanja in krivice«, v časih »krvi, solza in gladu«, se je mladi rod učil pri Ivanu Cankarju razumevanja dobe in pri njem mnogokrat odkrival svoje naloge.

Brali nismo samo »Podobe iz sanj«, ki so izšle 1918, brali smo tudi Cankarjev članek-izpoved »Kako sem postal socialist«, ki je zagledal dan šele po pisateljevi smrti v socialistični reviji »Demokracija«, v dvojni številki 23 in 24 za leto 1918, posvečeni spominu preminulega pisatelja. V Cankarjevih spisih smo našli globoke misli, ki so pisatelja Cankarja pokazale tudi kot družbenega delavca, kot politika in ideologa novih časov, dobe delavskega socializma. To je bil mogočen socialni preobraževalec! Zato je vplival na rast in razvoj mlade generacije v smer socializma-komunizma.

Smešno in hkrati arhaično je danes, omejevati Ivana Cankarja zgolj na pisateljsko dejavnost ali pa puliti iz njega drobce, ki naj bi genialnega vidca skrčile na malenkostnega kritika-filistra posameznih tretjevrstnih negativnih pojavov v družbi ter si ga tako prilagoditi za trenutne, brezperspektivne potrebe. Ivan Cankar je poznal osnovne družbene tokove, videl je, da se gibljejo v napredno smer in v tem spoznanju je zavzel svoje mesto, globoko revolucionarno in izredno dosledno. V svoji dobi je bil prvi mislec med Slovenci. Mar ni značilno, da se marsikatera njegova misel ujema z mislimi takega duha, kakor je Lenin? Vzemimo znano in zadnja leta pogosto citirano Leninovo načelo o narodih in socializmu, ki ga je zapisal leta 1916: »Vsi narodi bodo prišli k socializmu, to je neizogibno, toda prišli ne bodo povsem enako, vsak bo vnašal svojevrstnost v to ali ono obliko demokracije, v to ali ono raznoterost diktature proletariata, v ta ali oni tempo socialističnih preobrazb raznih strani družbenega življenja.« Mimogrede rečeno, za to načelo so morali komunisti Jugoslavije vzdržati težak boj s stalinizmom in želi v njem

uspeh. V nekoliko drugačnih besedah, manj precizno sicer, toda v bistvu isto kot Lenin leta 1916 je dejal Cankar v svojem predavanju Očiščenje in pomlajenje aprila 1918, ne da bi vedel za Leninov rokopis: »Temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last vseh narodov; toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si mora začrtati le vsak narod zase, po svoji osebnosti, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah.«

Ne pozabljajmo prav tako, kako pravilno je razumel Ivan Cankar slovensko narodnostno vprašanje, kako je realistično ocenjeval jugoslovanstvo, kako ustvarjalno je posegal v kulturno življenje. Samostojno in marksistično, v večji meri kot oficialni socialnodemokratski zastopniki, je pojmoval socialne, narodnostne in kulturne probleme.

Zatorej se spominjajmo Ivana Cankarja — pogosteje kakor to delamo danes — kot velikega pisatelja in hkrati kot velikega revolucionarja-socialista.

Franče Klopčič

BLAZNIKOVO POSVETILO V PREŠERNOVIH POEZIJAH

Študijska knjižnica v Kranju hrani izvod Prešernovih Poezij iz leta 1847, ki ima na tretji strani s svinčnikom napisano nemško posvetilo:

MEINEM FREUNDE HERRN JOH. GUTMAN ZUM ANDENKEN. JOS. BLASNIG.

Omenjeno knjigo Prešernovih Poezij je torej Jožef Blaznik daroval svojemu prijatelju Janezu Gutmanu v spomin. Posvetilo je s svojo roko napisal znani ljubljanski tiskar Jožef Blaznik, ki je med drugim tiskal tudi Poezije. Njegova tiskarna, ki je leta 1959 praznovala 130. obletnico svojega obstoja, je imela pomembno vlogo v izdajanju slovenskih tiskov v Prešernovem času in tudi kasneje. Več o tem glej pod značko Blaznik Jožef v Slovenskem biografskem leksikonu in jubilejno brošuro »130 let Blaznikove tiskarne«, Ljubljana 1959.

Obdarovanec je Janez Gutman. Rojen je bil 1808 v Mokronogu na Dolenjskem, postal 1847 magistratni svetnik v Ljubljani, bil leta 1848 začasni ljubljanski župan, v naslednjih letih pa županov namestnik. Nato je opravljal še vrsto drugih javnih služb, nazadnje je bil 1874 referent okrajne komisije za regulacijo zemljiškega davka v Kranju. Umrl je 6. sept. 1875 na Jezerskem. Leta 1848 je aktivno posegel v marčne dogodke, sodeloval pri ustanovitvi narodne straže, na ustanovnem zboru razložil njen pomen in izdal najnujnejša organizacijska določila, sestavil zahvalno adresso in bil član odposlanstva, ki je odšlo na Dunaj, ter ob tej priložnosti stopil v Pragi v stik s Slovansko lipo. Po letu 1849 si je prizadeval za ustanovitev realke in univerze v Ljubljani ter se potegoval za enakopravnost Slovencev, predlagal dvojezične ulične napise. (Glej v Slovenskem biografskem leksikonu pod značko Gutman.)

Tega Janeza Gutmana, moža na visokih javnih položajih, imenuje Blaznik svojega prijatelja. Zanima nas, kako je mogel Blaznik temu svojemu prijatelju posvetiti ravno Prešernove Poezije.

Iz ugotovitev Avgusta Žigona (Zapuščinski akt 1904, str. 8—11 in Komentar k Prešernovi čitanki 1922, str. 73—74) ter iz dopolnitev Jaka Žigona (Naši razgledi 1960, str. 62) vemo, da je Blaznik kmalu po Prešernovi smrti — 15. marca 1849 — odkupil vse še neprodane izvode Poezij, kakih 600 nevezanih in 150 vezanih. To zalogo je počasi prodajal in tudi poklanjal. Preostalih 190 neprodanih izvodov je od njega odkupil ljubljanski knjigotržec Oton Wagner leta 1865, da je 1866 lahko založil Levstikovo izdajo v Klasju.

Iz povedanega sklepamo, da je Blaznik daroval Poezije prijatelju Gutmanu med letom 1849 in 1865. Če pa upoštevamo, kako pomembna politična osebnost je bil Gutman v letih 1848—1849 in da se je zavzemal tudi za slovenske narodne stvari, potem lahko razumemo, da ga je hotel Blaznik posebno razveseliti in mu morda celo izkazati priznanje ravno s slovenskimi Poezijami, ki jih je pravkar dobil v last. Zato smo upravičeni postaviti nastanek posvetila in obdaritev v leto 1849.

Gutman se je na naslovno stran Poezij s črnilom podpisal in pesmi hranil v svoji knjižnici. Njegova družina jih je imela tudi še po njegovi smrti, dokler jih ni njegov sin Emil Gutman, ki se je 1897 preselil v Gorico, podaril skupaj z zbirko 163 knjig gimnaziji v Kranju. (Poročilo kranjske gimnazije 1900, str. 32.)

Na gimnaziji je dobila knjiga na naslovno stran dva žiga, žig gimnazije in žig učiteljske knjižnice. Poezije so bile sprva broširane, o čemer še sedaj pričajo sledovi na zelenkastem ovitku, ki je bil ob vezavi odstranjen. Gimnazija je dala Poezije vezati